

מצורע: הוא שזה ג"כ עם הכ"י. (באות ב' חסר בגרסא מאמר אחד, עיני הערה ט"ו ובהערה י"ח, וכן חסר בסופו, עיני הערה ל'. באות ג' בתחלתו חסר ראייה מהכתוב, עיני הערה ל' שם. גם באות ג' שם באמצע נשמט שורה, עיני הערה ל"ז. וכן בסופו והובא אל הכתוב חסר מאמר שלם ונמצא בכ"י אות ט', עיני הערה ל"ח. באות כ' שם באמצע חסר מאמר שלם, עיני הערה ג"ה. וכן נוסף שם בגרסא, עיני הערה ג"א והערה ט"א).

אחרֵי. הוא שוה עִם הַכִּי. (אות א') באמצע אחר ובניו של אהרן נכנסו להקרב ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם חסר איזה שורות, עיין הערה י'. ובאות א' שם נמצא הוספה י"א קנה בידו כו' עיין שם הערה כ"ה, והוסף המסמר ע"פ הירושלמי. באות ג' נמצא הוספה ואחר כל השבת תאזר וכו' עיין הערה ע"ב. עוד שם אמר איוב נוסף, עיין הערה פ"א. באות ו' נמצא הוספה והנה ר' חייא, עיין הערה צ"ו.

קדושים. שוה עם ה"י. (באות ו' ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו נמצא בנרפס הוספה, עיין הערה כ"ד, וכן נמצא הוספה באות ט', עיין הערה ס"ט).

אמור: הוא שזה עם הכ"י. (באות ב' אדר הסיים "שאר בני אדם על אמת כמה וכמה" נמצא הוספה בנדפס, "רבי כי היה ממי להאי קרא וכו'" עיין הערה כ"ט. באות י"א ברתחלתו נמצא הוספה הן אתם מאין ד"א הן אתם מאין, עיין הערה קל"ה, וכן נמצא עוד הוספה עיין הערה קמ"ד).

בהדרגה. שזה עם רב"י. (ונמצא הרחבת לשון, עיין הערה י"א, וגם נמצא השמטה, עיין הערה ל"א).

בחקותי. שוה עם רב"י. (ונמצא שם הוספה, עיין הערה ג').

ספר במדבר . הוא כולו שוה עם הכ' . ועל ההוספות והשנויים העיוותי בהערות שלי . ויפה המקום להעיר כי בתנחומא הגרסא נמצאו הרבה הוספות אשר אינם נמצאים בכ" שלנו , ולדעתי נוספו מן הילמדנו הנאבד , כמו לדוגמא פ' מסעי אות ב' אלה מסעי וזש"ה נחית לשון נוסריקון כו' וסיים שם מה הצאן אתה מכניסו לצל הקורה כו' . הסיום הזה מובא בילקוט ריש מסעי בשם הילמדנו . עוד שם באות ג' ס' ד"א למה זכו לכתוב בתורה כל המסעות עד סוף אות ג' נוסף וליתא בכ" שלנו ולא בכ" רומי ורח"ס , ונמצא בכ" ה' מאקספארד וכן בכ" ספרדי , ונעתק גם במדרש במדבר רבה ע"פ תנחומא הגרסא . עוד שם אות ד' נמצא נוסף מאמר גדול מלמד שהראה גיהנם עד סוף אות ד' , ונמצא ג"כ בכ" ה' מאקספארד וכן בכ" ספרדי ונעתק גם במדרש במ"ר ע"פ התנחומא אשר כעת בדפוס , עוד שם אות ו' נוסף המאמר המתחיל וזש"ה לא איש אל ויזכב , וכן העתיק בעל מדרש במ"ר פכ"ג אות ח' , ונמצא גם בכ" ה' מאקספארד ובכ" ספרדי . עוד שם סוף אות י' ד"א זאת הארץ וזש"ה כח מעשינו נוסף ונעתק גם במדרש במ"ר אות י"ב . עוד שם התחלת אות י"ג עד את מוצא ששנחריב הגלה את ישראל שלש גלויות הוא הוספה ונעתק גם במדרש במ"ר אות י"ד . גם בפ' פנחס נמצא הוספה , עיין בתנחומא שלנו הערה נ"ב .

ספר דברים. הוא שוה ג"כ עם ה'כ', מלבד איזה הוספות, לדוגמא עיני האינו הערה י"ב, וגם נמצאו בו הריבה הוספות מאת המרפס ממנובה, והוסף גם פרשת וילך (עיני האינו הערה א'), ועל פרסי השנים העירתי בהערות במקומותם למשובותם.

(ה) תבונת הספר ומגנון לשונו ואופן דרשותיו .

ענין המדרש הזה כענין כל המדרשים, גם הוא כולל קבוץ דרשות ופירושים על הכתובים ונסתר על סדר התורה, וע"פ הרוב מתחיל במלות (א) „זה שאמר הכתוב“ ולפעמים במלת

[illegible]

מברוא

ומדרד

(ח) כִּי פֶתַח ר' נַחֲמֵיאל בֶּר אֲבָא (בֵּית בִּלְיָן שֶׁל בֵּית הַכְּנֵסֶת), פֶּתַח ר' נַחֲמֵיאל (בֵּית בִּלְיָן), פֶּתַח בֵּה ר' נַחֲמֵיאל (אֶשְׁכֵּנִזִּי), ר' נַחֲמֵיאל פֶּתַח (אֶמְרוּרִי), כִּי דִבֵּשׁ רַבִּי נַחֲמֵיאל (אֶמְרוּרִי), כִּי דִבֵּשׁ ר' נַחֲמֵיאל בֶּר אֲבָא (בֵּית בִּלְיָן שֶׁל בֵּית הַכְּנֵסֶת).

מבוא

ומדרך לשונו גם שעל השאלה בהלכה בכתוב שהוא עומד בו סיים בסוף במלות (ט) „גנין ממה שקרינו בענין“ או „גנין ממה שקראו בענין“ או „גנין ממה שכתוב בענין“ ור"ל בענין הכתוב שקראו בו בפרשת היום. (ודוגמת סגנון זה הוא גם בפסיקתא רבתי רק ששם נמצא ג"כ הלשון „גנין ממה שהשלים בנביא“ או ימנין ממה שקראו בנביא, לפי ששם נמצאו גם כן דרשות על הפסוקים מה שאינו כן בספר הזה שכל דרשותיו הן רק על פרשיות התורה (לכד).

גם מדרכו לסיים באיזה מקומות (י) בנחמות ובתקווה טובה בעתידות אומה הישראלית, ובהבדל אשר ישתנה לטוב בין מצב האומה בעולם הזה ובין מצבם בעתיד. גם נמצאו בו (יא) משלים יפים ועימים. (יב) ומאמרי מוסר טובים ומושכלים. (יג) ומשלי הדיוט על דרך ברנלא בפומי דאינשי. (יד) וגם הרבה מעשיות אשר יש בהן תועלות לחוקרי קורות האומה וקדמוניותה.

ומלבד

(ט) ואלה הם המקומות: בראשית ג (ט"ז הערה יא), שם יב (ט"ז הערה פג), שם כא (ט"ז הערה קעא), שם כו, שם לג. נח א ז יב (ט"ז הערה קיג), שם יח (ט"ז הערה קכז), שם כז (ט"ז הערה קנא). ד א (ט"ז הערה י), שם ו'. וירא א (ט"ז הערה יג), שם ו (ט"ז). יד עז (ט"ז). תולדות י. ויצא עז נא. וישלח פ. וישב מ. מצורע א (ט"ז הערה נד). במדבר ט. בהעלתך כ, (ט"ז). שלח א (ט"ז הערה יד), שם נהספה ז. קרח נהספה א. הוקת ג. פנחס א יג. מטעי א (ט"ז), שם ט (ט"ז). בכל המקומות הסה הקיום הוא בסוף המעשה הנלמד, חוץ בנחמות שם מקומות אחרים רשמי „ט"ז“ מקומות כן נפנים כי נחשבים מהמחשבים מחשבות הנגזר. ולדעתו יש לחקור ולהוסיף כן נפ' לך יג כ, וירא ל לב, וירא, וישלח יב כא, מקרא יד, ויקרא ג ח, מטעי יג, שלח ט, נלך כד כה, פנחס א. (י) כמו אמר הקב"ה בעולם הזה... אבל לעולם הבא בראשית מ: נח כא כח: לך ס: ויצא ט: וישלח ל: וירא י: וירא י: יח: בשלח כד: יתרו י: משפטי מ: קדרי מ: מצורע יח: אחרי יח: קדושים ט: אמור לב: בחקתי מ: נשא יג לד: בהעלתך כח: שלח לא: הוקת נה: ברק ל: מסעי י: הספה לפ' ראה: (יא) זו אפשר לפורש כי רבים הם:

(יב) נדמה שאדם מודד מודדן לו (בראשית לג), אין הקללה שוכנת במקום נדמה (נח כא), כל מקום שאדם מודד מודדן לו (שם), מי שהוא מכה את האויב עם שהוא מעלה את השבע להיות שונה לו הוא שוכן את האשון עם שהוא מעלה את האשון ככר נכסה (שם כד), ללמד דרך ארץ לבריות שלא לגמור את הדין ושלא לומר דבר מה שלא רוצין (שם כח), דיו לעבד להיות שוב לקוין (לך כג), בשפה שאדם כואב השפה חספה לא חסמוד כננה אלא חן לה מקום (ויאל ה), כל מי ששומד נגד השפה טפל בידה וכל מי ששמן מקום לשפה השפה נופלת בידו (שם), וחספונה של הקב"ה גדולה מן העיקר (שם כ), כיון שאין האדם יולדת חרפה מזהו בידו ביה (שם יג), אין נוחנין פירא לפני הכשר וציומר לפני הגנב (ויאל יב), גודלין את הגדול וסורלין את הפרוץ (שם יד), יש לך אדם שהוא חושב חזירו כדושה, הגיע לו זכר טעם באו ליטו ידשו (וישכ עז), ישמע לוקר מה שאדם מואל מתיך (מקצ יא), כין אחת חנקש בניה הקצרות (וארז ב), ככאדם תלמד לבט מורכ חיוב ללמוד ביראה (יתרו י), רחם מחקירן שיש שלשה מקומות שיאמרו לו ואל השפלה שלא יאמרו לו כד (ויקרא ב), כל מי שגורם מן העברה העברה לודפת אחיו (שם ד), אין אחת גורר אחר הכרה אין הכרה גוררת אחרת ואינה דרה אללך (מזריס יא), המושד כבשדים לוקה בגופו (מזריס י), שכן התגרים עושין מלאין הספולת תהלה (שלח יב), דרכן של מספני לשון הכע פותחין בעונה ומשלימים כרעה (שם יז), לימדך מורה דרך ארץ שהאולן לארץ שאינה שלו ויש בידו נכרי, שלא ישמה ממה שבידו אלא שלו יהא מונח ויקנה מן המנוני בשביל להסותו (תקמ לה), הגדקים ואחרים משע ועושין הכרה (נלך עז).

(יג) משל הדיוט אומר מה צריך לרחמן עשון מה רחמן פרוק (ויחי ה), אוכל דג מביאש ולוקח וטמן את דמיו (בשלח ה) הכשל אומר במקום שהליקטים מקפה שם הוא נחלה (מזריס ז), נכנס יין יאל קוד (שמיי ז), מחלה אחר פה לבש לא חסדי וביא לא חסי לך (חוקת א), (זה נחלה גם בלפאס ביהא דקן סור"ה י' ע'), משל אחר לא לניעה לא מן דובשך ולא מן עוקץ (נלך ט), מחלה אחרת גיורא בחזירין ומפלגא לבישא (רמא ו).

(יד) מעשה שאדם מעשייתא אחת את ר' יוסי בן הלפאס ב' (בראשית ב), שאלה מערכות אחת את ר' יוסי ב' (שם כ) מעשה בחקיר אחד שמדמה לו שירה (שם כז), פסם אחת באו לפני ר' חמיש שני תלמידים והיה שם האחד כיורט ב' (שם ל) מעשה בתלמיד אחד של ר' עקיבא ב' (שם ט), מעשה ב' יאסע בן לוי שפלה לרומי ב' (נח ח), מעשה באויבנסבב אבד שאל לוקר אחד ב' (לך ו), מעשה ב' אלפזר בן הורקנוס שהיה בן פילוס ב' (לך י), מעשה באחד שפחד לקרות בתורה ב' (ויאל ט), ר' אלפזר בנו של רשב"י ראה אחר ר' יוסי בן הלפאס ב' (שם נח), מעשה ב' עקיבא שהיו לו שלש תלמות תלמידים ב' (מיי ח), אשנינוטס היה מכבד את רביט מה שאין סוף ב' (ויאל ה), מעשה בתלמיד אחד שהיה חסיד וחסיד ב' אלפזר בן יעקב שמו ב' (מקצ ג), שאל אשנינוטס את רביט הקדוש ב' (שם ח), מעשה באדם אחד מין שהיה רבו טובה ואומר ב' (שם טו), ר' יואל כשהיה מסתלק מן השולם אחר לתלמידיו ב' (ויחי ו), הדברים שישו רבומי לתלמי המלך כשכתבו לו את הסורס יונית (שמות יט), גיוס פרוכבנרה של כרעה היו כל התלמידים באים ומשפירין אותו (וארז ב), שבעה זקיקיו להפלות דוכון לנכודלנר אחר לו ספור עמי בנהרים ב' (שם יח), מעשה בחנוי המעגל שהיה מתפלל ביכרו בשמים (וארז כב), מעשה ב' חייא הגדול ב' (נח ח), אמרו עליו על יוחנן כהן גדול ב' (בשלח ג), מעשה בשנור מלכא ב' (שם יז),

ומלבד ההלכות המבוררות בשאלות הרשומות במלות, "למדנו רבינו" נמצאו בו (טו) גם פסקי דינים ועניני הלכה במקומות מפורסם. (טז) ויש בו ג"כ מעשים על שנויי קרי וכתובי ומלא וחסר. (יז) וגם גימטריאות ונוסחריקון. (יח) ותשובות נגד המינים. (יט) ונמצאו בו הרבה באורי

אדם אחד היה בארץ ישראל מרובה שמו בו' (שם שם) מעשה נפשה של רבן גמליאל בו' (יחורו ז'), עקילן בן אחורו של אנדריוס היה מנקה להמגייר בו' (משפטים ג'), אמרו עמיו על ר' נחמון בן חניאל כשהיה לוקח לביתו צמר בו' (שם ה'), העשה כספיה שבו בה פרנקטוטין בו' (תרומה ה'), מעשה בר' יוחנן בן אלעזר שהיה יושב תחת האלה אחת בו' (מלאו י'), מעשה בקופר אחד שהיה עולה לירושלים (שם שם), מעשה היה בר' יוחנן שהלך מעטריא לציפורי בו' (כי משא יט'), מעשה בר' אבהו כשהיה מתהלך מן העולם בו' (פקודי ז'), מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון שיאל לחון לארץ (שם שם), מעשה בר' שמעון בן הלפתא בו' (שם שם), מעשה היה בפרנקטוטין אחד שהלך לארץ ישראל (שם ז'), אחאב בן קוליא ולקדיו בן מעשיה מה היו עושים בירושלים בו' (יורקא י'), מעשה בהר המלך שהיו שם שני אלפים פיזורים בו' (שם עז), מעשה היה ברבינו הקדוש בו' (זו ז'), אלישבע בת עמינדב רחאה בעלה כ"ג משתה בבהורה גדולה בו' (ממיו ג'), מעשה באחד מגדולי בבל שהיה מביא את בכו בו' (שם), שאל ביוטנסורופוס הרשע את ר' עקיבא (תזריע ז'), מעשה בבית אחד שהיה רחא את הנגעים בו' (שם ה'), מעשה בבית אחד שהיה מוכר בו' (ר' נחמן בן יושב וצופה נפתח עירו (שם), מעשה באחד שהיה הלך מארץ ישראל לבבל (שם), מעשה עם מלך הערביים (שם ט'), מעשה באנדריוס המלך שהיה שוכן למלחמה בו' (קדושין ה'), מעשה היה בבית אחד שהיה שרוי על המעיין בו' (קדושין ט'), אלכסנדרוס מוקדון חל לבני מלכא קרא לאחוריו הכי יושך בו' (אחור ט'), שאל מלך הערביים את רבי עקיבא בו' (נשא יג'), מעשה בקולר אחד שהיה עומד וקולר בנקעת בית סופה בו' (מוקדא ה'), ר' נחמן היה יושב וצופה נפתח עירו (שם), מעשה באחד שהיה הלך מארץ ישראל לבבל (שם), מעשה בשחין באחד סומא בו' (שם), טיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים בו' (שם), מעשה שהיו מחזיקין שנה אחת בו' (שם ג'), שאל גוי אחד את ר' יוחנן בן זכאי בו' (שם ט'), מעשה היה בשעת הסמך בחנוני ישראל בו' (בבא מצריא כד), מעשה באחד שהיה כונס יין ושמו בו' (נשא ט'), שמי אחד בא ושאל את ר' מאיר (שם יב'), מעשה באחד שהיה לו דין עם אחד ממלכי בית הממונא בו' (שפטים ו'), פעם אחת בא אדם אחד בו' (שם ז'), פעם אחת גזרו שמד שלא יעסקו בחוריה הלך ר' עקיבא בו' (הבבא ד).

(ט) כמו התלמידים משלבים ואחד בן הכב (בראשית ד), בכל מקום אתה מוצא כיבוד האב קודם לביטוי האם (שם יד), פעם נשאל מזה לאשה (נח ה'), חגיגת הכר (לך ו'), גמא משמרים השבט (ויאל כב), כל מי שתחמול בנהוה ואינו גומלה בו' (וישב יג'), דני ממונות ומחמלין מן הגדול (שם י'), לרין אדם לשרים לתפלה שאין לך גדולה מן התפלה (מקד יא), לרין אדם שיאל מחפול על ישיאת נפש שאין לך דבר קשה מליאת נפש (שם טו) בענין קבורה בא"י (ויחי ו'), שלשה משקין אסורין מזה גילוי בו' (שם יב'), הסעם לאבילה שבעת ימים (שם יח) גזירת שביה ומשוכרת לא יגאל ולא יארכו עד שלשה חדשים (יחורו יא), עני בשקופ ופני בחלך שך שבחלך קודם עני קדונו ודר גביר אחרת עני קדונו קדם (משפטים ח'), כל העניו כשרים למערכה חוץ מגפן ומזית, לגמ מפני שכן עושין פירות משוכחין (יורקא ו'), חגיגי כ"ג לשתן ופריכה בפינים ודומות את השבת עתה והקדקד אינן דומות את השבת בו' (שם ז'), אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו עד שירחק ממנו י"ב מיל (אחור ו'), ודומים.

(טו) מנחמה כתיב ולמה אתן קורין מנחמה (בראשית י), כל תולדותם שבתורה חקרון י' חוץ משנים שהן מלאין (שם י'), לנחמתיים כתיב (אחור ו'), ולחמתי ולחמתי כתיב (פקודי י'), ביום עינו ביום כתיב (שמי ז'), ספרון מלא (בהר ה'), אחור להם מלא (נשא יח), הקרב חסר יו"ד (שם כב), בלת כתיב (שם כו), ספקן הנינא חסר (נשא ד).

(יז) בראשית יח : לך ד : שם עז, שם כ, שם כב, ויחי יחי, ויאל לח, חיי ו, ויאל ז : בשלת עו כב, יחורו יז, מלאה יז, שם ח, שמי ז, בלק יד. (יח) שלא יאמרו המינים (בראשית ה'), שאלו המינים בו' (שם ז'), שאל מין אחד בו' (וישב ח'), מעשה באדם אחד מין לו' (מקד טו) אם יאמרו לך המינים (נשא ל).

(יט) אין לשון חילוי אלא בדבר שהיה מוכר מנחמתיים (בראשית ה'), אין יסופף אלא המלאכים (שם), אין בראשית אלא מורה (שם ה'), אין הכונה אלא היכל (שם יג), אין קודש אלא ישראל (שם כב), אין מרב אלא מורה (שם כה), אין ילפחו אלא אשה (שם ג), אין ארמות אלא שים (שם), אין עז חיים אלא מורה (נח ג), אך לשון מישוע הוא (שם ג), אין הלשון הזה ונעשה לו שם אלא ע"ז (שם כה), אין וירק אלא שחיפה אוחן בכסף (שם עז), אין וירק אלא שחורין בדברים (שם יח), אין וירק אלא לשון וירק (שם ז'), אין שדה אלא נפרס (תולדות ג), אין עיף אלא כורג (שם), אין לשון הלפפה אלא לשון שפיכה (שם ד), אין מנחם אלא הריגה (שם ה), אין דירה אלא קנה (שם ז'), אין המעשה אלא ע"ז (שם יח), אין פגיע אלא מפלה (ויאל ד), אין זה אלא בית המקדש (שם ט), אין ויטן אלא לשון נטואה (ישלח כב), אין וירק אלא לשון סומא (שם כד), אין אשפים אלא לשון ודק (מקד ז'), אין כדורית אלא לשון וירק (שם יח), אין לשון וידבר אלא לשון קושי (וארז יג), אין אשפים אלא וילפת אלא לשון תפיסה (נח עז), שכן בלשון ארמי קורין למחולין גזירים (בשלת יב), אין המקדש אלא דמים (יחור י), אכני אלא מלך הוא (שם ז'), אין אשפיר אלא לשון הכדלה (משפטים י), אין אונן אלא לשון פתרון (כי משא ה'), שקורין ליתח קיפארה (שם), מכו טפת קלוייה לשון ויטן הוא (שם ט), אין זורים אלא לבנים (פקודי ה'), אין אלישית אלא שיראל (זו ד'), אין קח אלא לשון פיתוי (שם יג), אין זד אלא ע"ז (שמי ז'), בלשון עבדי שמו יין ובלשון ארמי שמו חמר (שם שם), אין שוכר אלא לשון משוכה (תזריע יא), אין השכן אלא גדי כהנה (מטרכ ד), אין אירייה אלא נרעם (שם ז'), אין ספה אלא נרעם (שם ט), אין חיש אלא הקב"ה (שם י), אין לשון יסכר אלא לשון מנחה (אחור כ), אין לשון יסכר אלא לשון פנכה (שם), אין לשון יסכר אלא לשון ארז (שם), אין לשון יסכר אלא לשון ככות (שם), אין ויקח אלא לשון משיכה (קרח ה'), אין ויקח אלא לשון פליגא (שם ה), אין ויגר

באורי מלות ע"ד הדרש בלשון „אין זה אלא זה“ . (כ) וכן בלשון „מהו“ . ונמצא כי השתמש באיזה מקומות במלות זרות, וכולן בארתי בהערות, כמו שתמצא ברשימה אשר ערכתי ע"פ סדר א"ב מכל המלות הזרות ואנה מבוארות בהערות, עיין לקמן בפרק ח'. ואשר נמצא בגוף הספר בהב"י אשר נתתי לפניכם (כא) הוראת איזה מלות זרות, הן מן הסופר והמעתיק ולא נמצאו בכתיב יד אחרים, והסגריה כלם במסגרת, ובדרכה פעמים לא ירד המפרש הזה לעומק הוראת המלה, כאשר תמצא בהערותי .

ונמצא באיזה מקומות שקצר בדרשה ולא גמר כל הענין כמו שתראה (גח אות כ"ה) „והדברים הרבה אלא כדי שלא להמריח בפניהם“ . (לד, ע"ש הערה קכ"ח) „כל אותו הענין שיש בראש הפרשה“ . (וירא אות ט"ו) „והענין הרבה אלא שלא להמריח בפניהם“ . (אמור אות ו') „וכן שיש הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להמריח“ . (במדבר אות כ"ט) „מדבר הכתוב בשיטת הרבה אלא למה שאנו צריכין“ . (תוקת אות ט"ז, ע"ש הערה קפ"י) „שיטת הרבה יש במקרא אלא שלא להמריח בפני רבותינו נפתח ענין צורבנו“ . (תוקת אות ל"ד, ע"ש הערה ש') „וכל אותו הענין“ . (פסח ג' ע"ש הערה ט"ז) „נחזור על תולדת הסדר“ .

ובמקומות רבים ימצא הקורא הרבה פירושים יפים כפי פשוטי המקראות, ויזן בהם ימצא עונג לנפשו, והמפרשים הקדמנים הביאו הרבה סמנו ממנה שגאו. שם המקרא והבנתו. (כג) ובכלל לשונו צח וקל, ודבריו נכנסים ללב, והוא מדרש יפה. יצוים ורב כח בו להמשיך לבות הקוראים בו מכל המדרשים אשר כנילו, יתענע עליו הקורא המבין לחבב ולהקויר דברי קדמוניו ו"ל .

ג) הלכות ופסקי דינים המובאים בתנחומא כ"י המתחילים „ילמדנו רבינו“

במדרש הזה נמצאים בהרבה פרשיות מאמרים המתחילים במלות „ילמדנו רבינו“ והוא שאלה

אלה לשון אסיפה (בגל ג), אין לכן אלה לשון שופט (שופטים ב), אין לזכור אלה לשון אב בית דין (שם), אין זאה אלה מורס (שם פ), אין יערוך אלה הכינה (האזינו ג).
(ב) מהו כמנות טור (בראשית כד), מהו בשנים אנשים (שם ט), מהו וינחם (נח ד), מהו אמתה (שם) מהו בדוכותיו (שם ו) מהו וימח (שם פ), מהו ויסקור (שם י), מהו בלאות (שם יב), מהו ויחל (שם כ), מהו פגום וימח (שם כא), מהו שפה אמת (שם כד), מהו בגולות ישנו (שם לו), מהו אשכנז (לך ד), מהו וסיס כרכה (שם יא), מהו יפון (שם יד), מהו ויזק (שם טז), מהו מן בשפסין (שם כג), מהו האקפו (וימי יא), ודומיהם הכנה.

(כא) בראשית כד לג: נח יד כ כד: לך זי עו"ש: וירא יד כ עו"ש לג: ויצא א ג יע ככב: וישלח י: וישב כ טו"ש מו: במקץ ד טו"ש יז עו"ש: וירח ח: ויחזק ח: וארמי כ יד: בא ב: בשלח י: ויתרו י: מצורע י: אחרי ז: ראה דו: תצא דו: גם נמצא בלמנחם הוספה מן הסופר הזה ויחל אות ל' וזה דורש ט"י .

(כב) ונלמדפם גם כסוף אות ה' בעשות שיטת הכנה. אולם בדפוס קאנשאנטינא ודפוס וויניציא נאמר לנטון „שיטת הכנה“, רק המדפיס מתנוונה היום שטיין במקום שיטת. ונלחתי כי גם בילמדנו המנוי בלק רמז תשס"ד ל"ה מיה נמצא ג"כ לשון כזה „וחשבונו הוא אלה של נסרית“. וכן נלמדפם ל"ה הילמדנו מ"ס' שמות נמלאים ג"כ איזה מקומות שקצר המסדר כמו (שמות אות ב) „ובענין זה אלה פותר...“ . וכן (שמות בלמנחם אות כז) „טלה כתובה בנחמות“ כ"ה בדפוס קאנשאנטינא ודפוס וויניציא, וכוון המסדר לפסיקתה פסקא נחמו, עיין הערה קכ"ג, וכן (וארץ אות ו) „טלה כדמנתי ברים פשתא“ כ"ה בדפוס קאנשאנטינא ודפוס וויניציא וויניציא ופסח אחרונים היום „כו' כדמנתי ברים הפרשה“. וכן (יחזו אות מו) „נחמ' פ"ו פרק ר' ישמעאל ופסח הדברות כחזים כפ' של שבוטות“ היום „מ"ס' הוא שם דף ג"ד ע"ב וז"ה ט"א, והיום בשני כוונתו לפסיקתה רמזי פ"ב פכ"ד, ובפסקא כ"א כמנתי שם נחמ' פסקא עשר דבריו, ובסוף פסקא כ"ד נחמ' פסקא עשר דבריו ואין ספק שהוא מוסדר בשני עמודים המנוה מדרש עשרת הדברות, וכן נמצא בלמנחם הגדה של שבוטות והמנוה מדרש עשרת הדברות ונלמדפם ג"כ בבית המדרש ח"א, ובמדרש שח"ר פ"ס' השמיני המסדר רמזו כמו שנכתבו בעשרת הדברות. וכן (תשפסין סוף אות ו) בדפוס קאנשאנטינא ודפוס וויניציא „כדמנתינא בנסהדרין בניקין פסקא ואלו הן הנחנקין והוא דקפ פ"ו ע"ב פ"ו ע"א“ (והמדרש מתנוונה היום: „כו' בנסהדרין פ"א“ ולפניו הוא פ"ו, ורשם לפי סדר היוצגותי מסדר פרק הנחנקין אחר פרק חלק, וא"כ הנחנקין הוא פ"א, וכן בסדר כר"ף דפוס קאנשאנטינא וויניציא, וכן הוא העיקר, וכן היה לפני כש"ו וארמז"ס, ועיין בתו"י"ל ר"פ חלק, וכן מן המנחל רפ"א דמכות כמו שפירש"י (שם). גם נמצאים בדפוסם הוספות מהסופר, לדוגמא (כפ' שמות סוף אות מ"ו) ויחמ' ה' אל משה נמדון מאמר שדיבר עמו בנסה חזר ודיבר עמו נמדון הפנין לך: היה משלשני, המנוה האלה בסוף המאמר אין להם מונח כלל וזה שייכות יש לנו בלחן, ונעל על יוסף נדמח מאד לפרשם ולא פלמח בידו, ולדעתי המנוה האלה הם דגני הסופר „הענין לך: היה משלשני“ היום כי הדגשה על הכתוב ומשה היה דומה (אות ו') כימה לריבס להיות לפני הדגשה שלפניה למען היות לכן סדר כסדר המקראות. ונלחתי בכ"י שני של אקספאנד כמות „הענין היה משלשני“ והוא יומר נכון .

(כג) ומה שאלה יתשלמי: בלשון אלמי הביא הוא בלשון עברי לח, עיין לדוגמא פ' נח ספרה רמ"ט .

שאלה בהלכה, והתשובה עליה מתחלת תמיד במלות „כך שנו רבותינו" ואח"כ מתחיל דרשותיו באגדה, והדרוש באגדה יש לו תמיד חבור ושייכות להלכה ההיא, ונוכל לשער כי השואל היה המתורגמן כמו שמצאנו בתלמוד בבבא מקומות, אוקי רב אמר עליו ודרש, והיה הדורש לוחש באוני המתורגמן והמתורגמן השמיע דבריו ברבים, והתחיל המתורגמן לשאול באתחל ההלכות ילפינו רבינו מהו הדין, והדורש לחש באוני הדין, ואח"כ דברי דרשותיו באגדה, או מה שקרוב יותר שהתלמידים בעצמם שאלו שאלה זו והוא השיב להם הדין, ואח"כ חבר אליה הדרוש באגדה אשר יש לו חבור ושייכות להלכה זו, והוא ע"ד גממצא בבבלי (שבת ל' ע"א) שאיל שאלה זו לעילא מר' תנחום דמן נוי מהו לכבות בתנינא גמרא מקמי באישא בשבתא פתח ואמר אתה שלמה וכו'. ופירש"י ז"ל כך היו רגילין לפתוח באגדה תחלה והיא דומה לשאלה דרש ובסוף הדרש מייס ולענין שאילתא דשאלנא קדמיכון נר קרייה נר נשמתו של אדם קרוי נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה ע"כ. רק המדרש הזה הוא להיפך שמתחלה אומר פסק הדין ואח"כ התחיל הדרשה באגדה שיש לה איזה דמיון וחבור אל השאלה.

המדרש הזה הוא חבור הראשון אשר נאספו ובאו בו שאלות ותשובות בהלכות ודינים אחר חבור המשנה, (כי חבור השאלות וה"ג הם מאוחרים הרבה ונתחברו בזמן הגאונים), וכל התשובות בעניני ההלכה הן רק כפי המבואר במשנה או בתוספתא לא כאשר נמצא לפנינו בגמרא בבבלי כפי השקלא ופריא ומ"מ של הלכה שם, כי תלמוד בבלי לא היה עוד מסודר לפני המסדר מדרש תנחומא כ"י שלנו (אולם לפני מסדר תנחומא הגדפס היה כבר מסודר והביא דברים הרבה מהבבלי) ומפני זה לא תמצא בכל התשובות איזה פסק דין אליבא גמרא בבבלי, וגם לפעמים נמצא בו פסקים סותרים למסקנת הגמרא, כאשר תראה כל זה באסיפה הבוללת כל ההלכות הן אשר אני נותן לפניך הקורא בזה אשר מספרם ס"א, ושמה תמצא בהערותי מקור כל הלכה והלכה אנה נמצאת במשנה בתוספתא ובברייתא, ועוד ביתר ביאור בהערותי לנוף התנחומא במקומות למשובותם. ואף אם נמצא איזה תשובות אשר הם נמצאים בבבלי ואינם לפנינו במשנה או בתוספתא, אין פסק שהיו כן גם בתוספתא שהיתה לפני המסדר ונאבדו, כי הרבה מן התוספתא נאבד לנו, כגון מתניתא דבר קפרא ור' הושעיה, עיין תשובת הגאונים שערי תשובה סי' קי"ט, ותוס' ובהים ז' ע"ב, בסף משנה פ"ד מהל' תשובה ה"א. גם נראה כי לפעמים היו לפנינו נוסחאות אחרות במשנה לא כאשר הם לפנינו היום, וגם היה לפנינו המשנה כנוסחת המשנה שבירושלמי.

המדרש הזה היה מקור נאמן לפני הקדמונים לשאוב ממנו פסקי דינים והלכות, כמו שתראה לקמן בפרק י"ד, שמה הבאתי כל המקומות שמוצא ממנו בספרי הקדמונים גם לפסק הלכה.

אקוה כי האסיפה הזאת לא תהיה למותר בעיני כל קורא מבין, אבל עוד ימצא בה תועלת. א) באשר היא האסיפה הראשונה מן הלכות מפורזות מזמן רב לפני הגאונים. ב) הדרך והסגנון אשר נשאו ונתנו אז בדבר הלכה ופסק דין. ג) שהיו לפניו כל הפסקים והדינים מחוברים יחד, וינעם לנפשו לראותם מסודרים יחד זה אחר זה, וישפוט שפוט באיזה מקומות הלכה בידיו היום כפי התנחומא, ובאיזה מקומות אין אנו פוסקים כמותו. והחובב דברי קדמוניותינו והתפשטות ההלכה בכל דור ודור ימצא נרת בכל אלה הענינים, ונפשו תרה עונג בהביא לפניו סגנון ההלכות הקדומות וקצור לשונם, ואשר בדרך זה הלכו עוד הגאונים הקדמונים, בטרם נפרצו החבורים ואריכות שקלא ופריא בהן.

ובדרך הזה הלך גם המסדר ממדרש ילמדנו, וספר שמות מן תנחומא הגדפס הוא לקוח כולו מן ילמדנו מ' שמות, וגם כל השאלות בהלכה שם מילמדנו לוקחו (1).

בראשית

(1) ובעל הילקוט גלגל רמז תשס"ח הביא בשם ילמדנו: ילמדנו רבינו על כמה דברים גשמים נעלים וכו'. דברים רמז תשס"ג הביא בשם ילמדנו שאלה בלכיה וז"ל ילמדנו רבינו מי שהיה מחלק נכסיו בשעת מיתתו וכו' שהיה דכיו קיימין פ"ט. ובשמואל רמז קמ"ו ילמדנו רבינו אדם מישאל שקלא לו החן לעמוד לקרות בתורה או לעמוד לפני המינה וגל המקין עולמו וכו' שהיה מותר לעמוד ולקרות. גם בקידוש אחרון שהיה הילקוט נדפס שאלוהיך ונדפס בבית המדרש ח"ו דף 79 הביא ג"כ ילמדנו רבינו בשם שקרין נמוס בשבת הפעל עולם ממנין שבעה ט'. ומלמי השאלה הסיו והמסנה מוצא נעמן מן ענד בשם ילמדנו מ' נ' :

- (א) ברבות ז"ר פ"א. (ב) לפי ג' המצאה שברישתא וצבלי על הכתמים ועל הכותות וכו', ואין לזון מהם שלא יהיה לפניו הגי' על הכותות אלא השמים ועל הכותות שלא נשא פ"ו, ואולי השמים בטעות מפני שצבלין נבחר מנכר עומד כנראים, ט"ן ירושלמי פ"א. (ג) שבת קמ"ו פ"ב. (ד) שבת קמ"ו פ"א. (ה) א' דברי צבל המצאתה תמנא. (ו) יבמות ס"א פ"ב. (ז) במנחה שם קמס אחר דליפין תמנא דמכני צבלי גרשום ואלוהי, אבל לא דרה מלכו אחר דקמנר במנחה עממא דרבי' אליבא דרבי' ז' צבלי וכו' נקבות מקין וסבל שולדס תואמחא פתח מנה נמי אליבא דמנא דמנא' טבל ללמוד מקין וסבל התפוסים בקרא. (ח) מדרוש פ"ב מ". (ט) ט"ן פסיקתא פסקא פסח פסח (י"ג) חזקיה אחר משפח רשעים בינאסם ז"ל חודש שש חמישים במנחה ובעש חמישים בליל, ושני במנחתא פסח ר"ח. (י) שבת ז"ל פ"ב. (יא) לא נמנא במנחה, דכ' במנחה בליל וצבלי דף ב"א פ"א, וסוד' מ"א מקצת דפ פסח ש. ושני במנחתא שם הכהני ז"ל בכחאל' רבי תחוס' ודפח' כר"ף והסוד' והכח"ס כמו סודא לפניו. (יב) שבת קמ"א פ"ב, ושם חזקיה דשמואל וזי' חד חזקיה יין בחור' הסין חזקיה על גב הסין מומר, וחכ"ל רוק חפל חזקיה על גב הסין חזקיה, והסיוס במנחתא שואב מנחתא בשבת לימא במנחה שם, וסוד' כפרים' שם וז"ל דמנחתא מלחא דלפרוהא דחזקיה לנחמא תמיס, לכני נקיס עמר מפל לני לימא חזק' ומנחה, ושני במנחתא הפסח ק"ף. (יג) מנחה יבמות ס"א פ"ב. (יד) לימא במנחה, והם דברי צבל המצאתה, ושני חז' בהפסח קפ"ג ובהפסח קפ"ג מתנא חזקיה דברים על ז'. (טו) הכותה חס גס צבל בימא חז' לזון יתון פת לנחמא, ושני עירובין ח"ס פ"ב בית שמינין זו עירובין ח"ן לזון יתון את הפת. (טז) סודא ירושלמי עירובין ח"ס ח"א פ"א. (יז) ירושלמי ברבות פ"ב ח"א (דף ז' פ"א). פסח ר"ח. (יח) ירושלמי ברבות פ"ב ח"א (דף ז' פ"א).

[illegible]

ה"ה (דף ע"ד פ"ד) ופואה פ"ב ה"ו (דף ק"י ז"י ע"א) אם שמרת מה שצפה ושמרת מה שכתבת אני טורח אחר דברים ואם
ללא אני טורח אחר דברים . ויש כאן מ"ס שחתם ואת שחתם ל"ב ,ואם שניתם" . (לא) משנה ברכות ל' פ"ב .
(לב) דבגלו שם מנהלם "הרנני" הסתכל בנזול את ח' ביצואה וגילו נהגהו . בתמקום גילה שם חתם נכדו , וכן הוא
(ביצואה) שם דף ט"ז . (לג) משנה קנהדרין מ"ב ע"ב . (לד) גמרם שם שקילה תמורה שם טנחם לתקדף
ולעבודי פ"ו . (לה) במשנה קנהדרין דף ע"ב שם "אמר לה"ש חילו לא הייתה בריפס תמורה לא ניתנה לבת כח
שניה . (לו) משנה תפנית י"ט ע"א , הקיום דברי ר' תנאי לא נתחא שם , גם בתקום ר' יהודה ואמר נתחא שם
ור' אליעזר ואמר , חבל נתחא שם כ"ה ע"ב בדרייחא הגירסא כמו שהיא לפניה . (לז) תחזקת שם חובא בספר היסוד
ל"ג ובענין הלוקם כ"י טבחה קציעות ק"י דרייחא . ובדפוס של"ב ובעניא ק"י ש"ב , ובדפוס ק"י ש"ב , וגם הביאו
בגמסם התנחומא , וכן בחומ' ב"ק דף פ"ב ע"א ד"ה כדי ועיני העדס ק"א . (לח) משנה יומא פ"ח ח"ט דף פ"ה ע"ב .
(לט) בירושלמי יומא פ"ח ח"ט דף ט"ה ע"ב . וסוף אמר הכן דהוא על תפריד קרין ממזל ליה קריתו ערך ואם קבלה
על תפריד ואין לא מייחא ב"ה נ"ך ומפיים ליה קריתו (א) ש"ב , ובענין יומא פ"ח ח"ט ע"א ואמר רב
התקדח וקרין לפיכך בשלם טריות של שלם יני אלס , ועיני שם בפרסי : (אב) משנה ב"ה ח"ט ע"א . (אב) משנה שם
(אב) במשנה שם התלוס האלס איננס , רק בדרייחא שם , ואם היה גר וכלל ללמוד מורה , אל ואמר לו פה שאכל
נגלוס וקריפוס שקלים ורמסאי כל ללמוד מורה שגמרתה הגבורה . (אב) משנה שבת ק"ג ע"א . (ב) הוא
הקופסא מנעל התמורתא חתם במשנה , ועיני בפרסי שם חתב אפילו ד' א"י פסמיס כדי לחזור ללכסן ג' ביום .
(בח) כן הוא בירושלמי שבת פ"ח ח"ט ובענין שם בשם דבי ר' ינאי שחזרו לא שם אלס חזרו אחד אלס בני בני

לקפלו ואינו חושש, שצריך אדם להיות מכבד את השבת (טו) בכסותו, שנאמר וקראת לשבת עונג (ישעיה נ"ה י"ג), וכמה ישראל מכבדין את השבת, במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, שמתחלה כך עשה הקב"ה, שנאמר ויעש (לו) [ה'] אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראשית ג' כ"א), מהו כתנות עור? בגדי כהונה גדולה שהלבישן הקב"ה שהיה בכבודו של עולם. (טז) ועור שנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והעבודה בבכורות, (טז) לכך הלביש הקב"ה לאדם בגדי כהונה גדולה שהיה בכבודו של עולם:

בב. (ויצא ו'). ילמדנו רבינו מה בין מיתתן של צדיקים למיתתן של רשעים? אמר ר' יוסמא בר שונם בשם ר' יהושע דסכנין מיתתן של רשעים לא בארץ ולא בשמים בו' אבל מיתתן של צדיקים בשמים ובארץ בו' :

בג. (שב). ילמדנו רבינו מה בין הלומות הצדיקים להלומות הרשעים? הלומות הרשעים לא בשמים ולא בארץ בו', אבל הלומות של הצדיקים בשמים ובארץ :

כד. (שם פ"ו). ילמדנו רבינו מהו שיקנה אדם שלחן בשבת בספוג? כך שנו רבותינו (ג) ספוג אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו, ואם לאו אין מקנחין בו, (נא) שאם אין עליו עור תפור לו הוא בא לקנה בשבת והמים נכנסין והוא כובש והמים יוצאין ונמצא סוחם בשבת, לפיכך אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו, ואם לאו אין מקנחין בו, שלא יהא עוצר והמים יוצאין :

כה. (שם כ"א). ילמדנו רבינו חצר של ישראל ונכרים דרין בתוכו מהו שיהא עירוב עירוב? כך שנו רבותינו (ג) חצר של ישראל ונכרים דרין בתוכו אסור לישראל להשתמש בתוכה יד שיקה דשותו של נכרי למה שכתוב בכל המקום אשר אוכיר את שמי תו' (שמות כ' כ"י), אין הקב"ה מחדש שמו בתוך עובדי ע"ז, אלא ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כ"ב ל"ב), ולא תהרהר בהוד הרשעים :

כז. (וישלח ח'). ילמדנו רבינו מה סימן נתן ר' יוסי בן קיסמא לתלמידיו שהיו מטיילין בטבריא בו' :

כז. (שם ט'). ילמדנו רבינו מהו לדבר דבר יתר בשבת? כך שנו רבותינו (ד) נשאלין נדרים שהן לצורך השבת, הרי דבר שאין לצורך השבת אין נשאלין, (ה) ואין צורך לומר שאסור להרבות דברים בשבת :

כח. (שם י"ב). ילמדנו רבינו מהו שתצא אשה בתכשיטה בשבת לרשות הרבים? כך שנו רבותינו (ו) לא תצא אשה לרשות הרבים בשבת בתכשיטה, ולא בכבול ולא בעיר של זהב, ולא בקטלא, ולא בנוזמים ולא במטבעות שאין עליה חותם, ולא במחש שאינה נקובה, ואם יצתה אינה חייבת חטאת, (ז) בזמן שיצתה בהן בתוך הבית, אבל לא תצא באחד מן התכשיטין לרשות הרבים, (ח) רבותינו אומרים אפילו בחול אינה צריכה לצאת לרשות הרבים, למה? שהעם מסתכלין בה :

כט. (שם כ"א). ילמדנו רבינו המתפלל איכן הוא צריך שיכוין את לבו? כך שנו רבותינו (ט) המתפלל צריך שיכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים, (ס) ר' אליעזר בן יעקב אומר המתפלל חוצה לארץ יכוין את לבו לארץ ישראל, המתפלל בא"י יכוין את לבו כנגד ירושלים, המתפלל בירושלים יכוין את לבו לבית המקדש, היה מתפלל בבית המקדש יכוין את לבו לבית קדשי הקדשים בו' :

וישכ

אדם לא, וכן פסק הרמב"ם בהל' שבת פכ"ב הכ"ב. (טו) מין שבת קי"ג ע"א ועיין ירושלמי פאה פ"ח ט"ה (דף כ"א ע"ב), אמר ר' תנאי לדין אדם שיהא לו שני סמופין אחד לחול ואחד לשבת. (טז) משנה זמנים קי"ב ט"ב. (מח) מין נמדדש ב"ר פס"ג אית י"ג אדם הראשון היה כבודו של עולם שלשם נגדי כהונה גדולה שנאמר ויעש ה' אלקים לאדם וגו' נגדי שבת היה בו'. (טז) סאלה זו וכן שלאחריו חיים מעטין הלכה לדין, בכל זאת לא הסתעף אומן מפני שכן מתחילות נמלות ילמדנו רבינו. (ג) משנה שבת קמ"ג ע"א. (נא) היה הוספת התנחומה לגאח עסם המשנה. (גב) משנה עירובין ס"א ע"ב ועיין פס"ג ט"ז. (גב) מין כבלי סנהדרין ל"ח ע"א, שם נמצא כל המאמר הזה בשלימות, ואף כי גם זה אינו מעטין הלכה ודין בכל מקום הנאמר משום שמתחיל בלשון ילמדנו רבינו. (גד) משנה שבת קמ"ג ע"א. (גה) נגמרת שם קי"ג סוף ע"א ודבר דבר שלא יהא דבוק של שבת כדנודק של חול. והיינו כפיוסו כ"ח שם ד"ה שלא לחלו לפרש"י אין בכלל הזה אלא דבר של חול כגון מקח וממכר ותשנונו. (ז) משנה שבת ל"ח ע"א. (זו) אין לזה מונח, כי אש"פ שילא נכשטו הכנים אינה חייבת חטאת, ועיין פירושו בהפסד ל"א בהנחומה ט"ז. (נח) מין בהנחומה הערה ל"ב. (נח) משנה נדרות כ"ח פ"ב. (ס) מין תוספתא נדרות

מבני א

ל. (וישב ח'). ילמדנו רבינו אם נפלה מפולת בשבת ואין ידוע אם יש שם ישראל אם לא, מהו לפקח עליהן בשבת? כך שנו רבותינו (סא) מי שנפלה עליו מפולת בשבת ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נברי ספק ישראל, ספקין עליו את הגל, מצאנוהו חי מפקחין עליו, ואם מת ינחורו, (סב) כתיב בשבת מחללה מת יומת (שמות ל"א י"ד), שנו רבותינו מפקחין על החי בשבת, (סג) אמר ראב"ע ומה המילה שאינה אלא אחת מרמ"ח איברים דחה את השבת, רמ"ח אברים תחת האבן אינו דין שרוחין עליו את השבת, (סד) ר"ש בן מנסיא אומר חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה: לא. (סקז י"א). ילמדנו רבינו כמה תפלות חייב אדם להתפלל ביום? כך שנו רבותינו (סה) אין מתפללין יותר מ' תפלות (סו) שהקנו אבות העולם, אברהם תיקן תפלת שחרית שנאמר וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם (בראשית י"ט כ"ז), יצחק תיקן תפלת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב (שם כ"ד ס"ג), יעקב תיקן תפלת ערבית, שנאמר ויפגע במקום (שם כ"ח י"א), (סז) ואף דניאל כתיב ביה חמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי (דניאל ו' י"א), ולא פירש באיזה שעה, בא דוד ופירש, ערב ובוקר וצדקיהו ג' (תהלים נ"ה י"ח), לפיכך אין אדם רשאי להתפלל יותר משלוש תפלות ביום, (סח) ור' יוחנן אמר ולואי מתפלל אדם והולך כל היום כל:

לב. (שם י"ד). ילמדנו רבינו מנין התקינו לברך על המזון, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח' י'), הרי לאחריו, לפני המזון מנין? (סט) שנה ר' חייא בשם ר' עקיבא קדש הלולים לה' (ויקרא י"ט כ"ד), מלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו:

לג. (ויקרא ג'). ילמדנו רבינו העובר לפני התיבה ושעה ולא אמר ברכת קללת המינין, מהו שמחזירין אותו? כך שנו רבותינו (ע) העובר לפני התיבה ושעה בכל הברכות כולן אין מחזירין אותו. בברכת המינין מחזירין אותו בעל כרחו, חיישינן שמא מין הוא, (עא) ולכן מחזירין אותו שאם יהיה בו צד מינות יהיה מקלל את עצמו ויהיה עונשין אצלו, (עב) וכן ה' שלא אמר בונה ירושלים מחזירין אותו, דחיישינן (עג) שמא כותי הוא, (עד) אמר ר' וסי גר שקיבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד, אין מקבלין אותו, ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מרקדוקי תורה אין מרקדוקי סופרים:

לד. (שם ח'). ילמדנו רבינו מהו שכיבם אדם להר הבית במקלו ובאפגדתו? כך שנו רבותינו (עה) לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובאפגדתו ובאבק שברגלו, שלא יגדל בו קלות ראש אפילו בחברנו:

לה. (מצורע א'). ילמדנו רבינו כמה בני אדם אין להם חלק לעוה"ב? כך שנו רבותינו (עו) אלו שאין להם חלק לעוה"ב, שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב, שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה, (עז) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום בקשו חכמי המשנה לשנות

פ"ג ויבדלוהו פ"ד ה"ס (דף ק' ס"ב) ונבלי נבטות ל' ע"א. (סא) משנה יומא פ"ג פ"א. (סב) הסיום מהכתוב ליתא במשנה שם. (סג) יומא פ"ה ע"א נבדלוהו. (סד) שם ובגמרא עוד שם ח"י יודע אתה שמואל חי הואי הסם ה"א לדידי עדיפא מדידו וחי בסם ולא סימית בסם. (סה) אין זה לשון משנה בשום מקום: (סו) יבדלוהו נבטות פ"ד (דף ז' פ"ה), ר' יאשיהו בן לוי אומר תפלות מאתות תלמוד, תפלת השחר מאתות וכו', ובגמרא נבטות ל"ו פ"א איתמר ר' יוסי ג"ל אמר תפלות אבות תקנוס. (סז) יבדלוהו נבטות שם יכול יהא מתפלל שלשתן כלחת פיה דניאל וחמנין תלמה ביומא וכו', וכן הוא בגמרא נבטות ל"א פ"א ועיין שם דף כ' פ"ג: (סה) יבדלוהו נבטות פ"ד ה"ג (דף ח' סוף פ"א) ובגמרא נבטות כ"א פ"א, ויש להפיק כי בשני המקומות האלו לא נזכר סך דל' יומאן רק לפניו אלא היינו ספק אם יתפלל או לא אם נצ"ח עוד הפעם להפסל. (סס) נח"כ קדשים פ"ג ובגמרא נבטות ל"ה פ"א מובא זה בשם חזקוני, ועיין מה שכתבנו בספר ק"ר. (ע) מיתמא דרב יודע אתה דב נבלי נבטות כ"ג פ"א עשה בכל הנבטות ט"ן אין תענין אותו, נבטות המינים תענין אותו, חיישינן שמא מין הוא, ואף ע"כ נזכר במשנה זו נבדלוהו פ"ה הוא תהליט הקדושות המקובלות לרב. (עא) פ"י חיישינן שמא הוא מין ואינו נזכר לקלל את עצמו, כי כשהוא עשה אתה אתה על הקללה יהיה מקולל מהם לכן אינו נזכר לאומרה, עיין בתנחומא הערה כ"ד. (עב) נבדלי שם לא נזכר רק אם עשה נבטות המינין מתקלין אותו, אצל לא נזכר שם אם עשה נבטות יבדלוהו, רק יבדלוהו סוף פ"ה נבטות נזכר גם כן דאם עשה נבטות יבדלוהו דמתקלין אותו, אצל איתא עוד שם דגם אם עשה נבטות המינים מתקלין אותו, והב"י באו"ח ס' קכ"ו הפיק על דברי הסור שמתאם כך יבדלוהו שג' נבטות אלו אם עשה מתקלין אותו, והוא נגד הנבלי, ופ"ג מה שמתאם בשם רבינו יונה דבר מושגל. (עג) כי הטומאים אינם מתפללים על בנין הבית ביבדלוהו לפי שגזר להם מקדש כהן גריוס. (עד) חוספתא דמאי פ"ג ס' ו' וכן נבדלי כנחות ל' פ"ג. (עה) חוספתא נבטות פ"ו ובגמרא נבטות כ"ג פ"ג, וכל הסיוס עיין בספר ל'. (עו) משנה סנהדרין ל' פ"א. (עז) עיין בתנחומא הערה ב' ליינא שם המקומות שמואל מתאמר זה באו"ח שנים.

יח

מבוא

לשנות ארבעה מלים ולמנות עמך שלמה, אלא שיצתה ב"ק ואמרה אל תגעו במשיחי (תהלים ק"ה ט"ו):

לז. (שם י'). ילמדנו רבינו על כמה דברים הצרעת באה? כך שנו רבותינו (עז) על אחת עשרה דברים הנענים באים, על ע"ז, ברכת השם, גילוי עריות, גנבות, לשון הרע, עדות שקר, ועל הדיין המקלל את הדין, שבוטת שוא, הנכנס בתחום שאינו שלו, החושב מחשבות של שקר, המשלח מרנים בין אחים, וי"א אף על דין רעה כו':

לז. (שם יג'). ילמדנו רבינו מרו לנדה שחישן עם בעלה הוא בבגדו והוא בבגדה במטה אתה זה לצד אחד וזה לצד אחד? כך שנו רבותינו (עז) אסור לשכב, שאין נותנין פירצה לפני הכשר וכ"ש לפני הגנב, שמשלו חכמים את הדבר כאש בנעורת, ואומר ואל אשה בנדת סומאתה לא תקרב (ויקרא י"ח י"ט):

לח. (בסדר ט'), ילמדנו רבינו בתוך כמה אמות מותר לאדם להלך בשבת? כך שנו רבותינו (פ) השוּבֵת בדרך עושה לו ענולות עד ארבע אמות, דברי ר' חנינא בן אננסינוס, ומשלל בתוך ארבע אמות בשבת ואומר שביטתי במקומו, וזכה לו מקום אלפים אמה לכל רוח ורוח, וכמה הן ד' אמות, (פא) ר"י אומר כדי שימול חבית מן מרגלותיו ויתנגה במראשותיו, (פב) השוּבֵת במדינה אפילו היא גדולה כאנפוכיא מאלך את כולה, ועיבורה וחץ מעיבורה אלפים אמה, ומרו עיבורה התנויות והפונדקיות שחץ למדינה על הדרך, והשוּבֵת במערה אפילו היא גדולה כמערה שבורה בה צדקיה מלך יהודה שהיה בה שנים עשר מיל מהלך את כולה, וחץ מצנה אלפים אמה לכל רוח שירצה, ומנין סמכו חכמים? מדברי תורה, שנאמר ומדותם מתוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו' (במדבר ל"ה ה'):

לח. (שם כ"א). ילמדנו רבינו תינוק שנולד לשמנה חרשים מחללין עליו את השבת? כך שנו רבותינו (פג) תינוק שנולד לשמנה חרשים אין מחללין עליו את השבת, ואין חותכין את סבורו, ואין פומצין את שליו, ואין משלמין אותו ממקום למקום, אבל אמו נוחה עליו ומניקתו, והמשלם בשבת כאילו משלם את האבן, ספק בן שמונה ספק בן שבעה אין מחללין עליו את השבת ואין חותכין את סבורו ואין פומצין את שליו, ואין משלמין אותו ממקום למקום, ואם דבר ברור הוא שהוא בן שבעה מחללין עליו את השבת וחותכין את סבורו ופומצין את שליו, ומשלמין אותו ממקום למקום, ולמה מחללין את השבת על ילוד שנולד לשבעה, לפי שהוא של חיים, אבל הנולד לשמונה אינו לחדשיו ואינו של חיים, לכך אין מחללין עליו את השבת:

כ. (שם כ"ה). ילמדנו רבינו העובר על כריתות שבתורה במה הם מתכפרים ויוצאין מידי כריתתו? כך שנו רבותינו (פד) כל חייבי כריתות שלקו נפשו מידי כריתתו, שנאמר והפילו השופט וגו' ארבעים יבנו לא יוסיף וגו' ונקלה אחיד (דברים כ"ה ב' ג'), כיון שלקה הרי הוא אחיד, (פה) ולמה ארבעים, אלא האדם הזה נוצר לארבעים יום, ועבר על התורה שניתנה לארבעים יום, ולקה ארבעים ויצא ידי עונשו:

כא. (כשא א'). ילמדנו רבינו מי שהיה מבקש לקנאות לאשתו כיצד הוא מקנא לה? כך שנו רבותינו (פז) המקנא לאשתו היה מוליכה לב"ד הגדול שבירושלים ומאיימין עליה על דרך שמאיימין על ערי נפשות, ואח"כ מעלין אותה (פז) לשער המזרח לשער נקטור, (פח) ששם משהרין את המצורעים, ומשקין את הסופות, (פס) כוון היה מביא פיילי של תרם ונותנין לתוכה חצי לוג מים מן הכיור, נכנס להיכל ופנה לימינו, ומקום היה שם אמה על אמה, ושבאלא של שיש שם, ומבעת קבועה בה, מגביה ונוטל עפר מתחתיה ונותן על המים, שנאמר

(יה) בערכין ט"ז ע"א איתא על פסוק דברים וי"ז פ"ז א"ר אבהו ג' על פסוק דברים, ואולי יש לתקן גם כו"ר שם על אחת פסוק דברים, ועיין בתנחומים שם הפסוק מ"ג. (עז) אין זה משנה רק בכיחול מונח צנבני שבת י"ב ע"א, ואל אשה נדה לא יקרב (ויקרא י"ח ו'), מקום אשה נדה לאשת רעה, מה אשת רעהו הוא צנבדו והוא צנבדה אסור אף אשתו נדה הוא צנבדו והוא צנבדה אסור, וכואו מן הכנייות שהיו לפני מלמי הסלמוד ואינם מתאזרים לפניהם, ועיין בבבלי י"ד נדה ס' קל"ה בהגמתי דבריו בתנחומים בפסוק כ"ט, ועיין בבבלי שם ד"ה דיתו. (ב) משנה עירובין מ"ט ע"ב. (א) תוספתא עירובין פ"ג ויכירשנמי שם דף כ"א ט"ג. (ב) גרייתא צנבני עירובין כ"א ע"ב. (ג) תוספתא שבת פ"ז צנבני שבת קל"ה ע"א. (ד) משנה מכות כ"ג ע"א. (ה) פסוק זה לא נזכר בתנאים רק הוא מתקבל בתנחומים מדרשאים. (ו) משנה סוטה ז' פ"א. (ז) וכן גירסת ה"ח בתנאים שם, ופיסוק"ל לשכר מזרח שער החיטין שבו נכנסין להר הבית ומשם לשכר נקטור. (ח) בתנאים שם נאמר ג"כ ומתעבין את היולדות. (ט) משנה סוטה ט"ז ע"ב.

מבוא

שנאמר וכן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הבתן ונתן אל המים (במדבר ה' י"ז), והיה כותב את המגלה ואם לא שכב איש אותך וגו' (שם שם י"ט), מכאן שנו רבותינו שפותחין בדיני נפשות מתחלה לזכות כו', (ז) ואם הייתה טמאה לא היתה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה כוללות וכו', (צא) כשם שהמים בודקין את האשה, כך המים בודקין את האיש, (צב) שנאמר ובאו ובאו, (צג) כשם שאסורה לבעל, כך אסורה לבעול, שנאמר ונטמאה ונטמאה, אבל אם שתי תמצאת טהורה, (צד) אם היתה עקרה נפקדת וכו': מב. (שם י"ד). ילמדנו רבינו כהן בעל מום מהו שישא את כפיו? כך שנו רבותינו (צה) כהן שיש בידו מומין לא ישא את כפיו, (צו) ורבי היה שונה כהן שיש מומין בכולו לא ישא את כפיו, (צז) ר' יהודה אומר אף מי שהיו ידיו צבועים סמים או קוצה או פואה, לא ישא את כפיו, למה שדרך בני אדם להיות מטהכלין בו, (צח) ר' יהושע הגדול שונה אם רוב אנשי העיר מלאכתן בכך מותר לו לישא את כפיו:

מג. (שם י"ט). ילמדנו רבינו כמה דברים קדמו למעשה בראשית? כך שנו רבותינו (צט) שבעה דברים קדמו לעולם ואלו הן כסא הכבוד והתורה ובית המקדש ואבות העולם וישראל ושמו של משיח והתשובה, וי"א אף ג"ע וגיהנם וכו':

מד. (בהעלותך א'). ילמדנו רבינו מהו להדליק בשמן שריפה ביו"ט? כך שנו רבותינו (ק) אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט, ר' ישמעאל אומר אין מדליקין בעטון מפני כבוד השבת, והכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמן בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועות ובעיטון ובנפט, ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד, (קא) עמר ר' יוחנן בן נורי על גלגול ואמר מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמן, ומה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזין, ומה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות, ומה יעשו אנשי קפוסקיא שאין להם לא זה ולא זה אלא נפט, (קב) אמר להם ר' טרפון הרי מצינו שהיבב הקב"ה שמן זית מכל השמנים בנר וכו', לכך אמר ר' טרפון אין מדליקין אלא שמן זית בלבד:

מה. (שם כ'). ילמדנו רבינו כמה נימין היו בכניור שהיו הלויים מנגנין בו? (קג) כך שנה ר' יהודה שבע נימין היה באותו כינור, שנאמר שובע שמתות את פניך (תהלים פ"ז י'), אל תקרי שובע אלא שבע כו':

מו. (שם כ'). ילמדנו רבינו בתוך כמה אמות אדם חייב לעמוד מפני הזקן כשהוא רואה אותו? כך שנו רבותינו (קד) בתוך ארבע אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן, שנאמר מפני שיבה תקום (ויקרא י"ט י"ב), וכורע לפניו ושואל בשלומו בתוך ארבע אמות, (קה) ואיזהו הידור שאמרה תורה וחדרת פני זקן (שם), שלא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו, ולא יהא סותר את דבריו, וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה, ולא יקפוץ להשיב, ולא יהא נכנס לתוך דבריו, שכל מי שאינו נודע ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום ותלמודו משתכח ושנותיו מתקצרות ולסוף הוא בא לידי עניות, שנאמר ופזב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים וגו' (קהל ח' י"ג), מורא זה אינו יודע מה הוא, כשהוא אומר מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך, הוי אומר זו מוראת תלמידי חכמים, ואימא זו מוראת רבית ומוראת משרלות, אלא אמר ר' אלעזר נאמר כאן פני זקן וקרא מאלהיך, ונאמר להלן איננו ירא מלפני אלהים (קהל שם), וחייב להקדים לכל אדם בבניסה וביציאה ולנודע בו מורא וכיבוד, שנאמר ה' אלהיך תירא (דברים ו' י"ג), (קי) לרבות בעלי תורה:

מז. (שם א'). ילמדנו רבינו מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים? כך שנו רבותינו (קי) אין מפליגין בספינה לים הגדול שלשה ימים קודם לשבת, בזמן שהוא רוצה להלך במקום רחוק, אבל אם מבקש לפרוש כגון מצור לצידון מותר לו לפרוש אפילו בערב שבת, שהדבר ידוע

(צ) משנה סוטה כ' ע"א. (צא) משנה שם כז ע"א. (צב) בגמרא שם כ"ח ע"א תפרש אי וי"א יסירה קדריש או זבלו וזבלו. (צג) משנה שם. (צד) מוספתא סוטה ריש פ"ה ובגלי שם כ"ז ע"א. (צה) משנה מגילה כ"ד ע"ב. (צו) זה ניתח במשנה. (צז) משנה שם, והתלות או קוצה או פואה ניתח שם. (צח) בגמרא מגילה שם מונח זה נקטם חני אם רוצה לנשי הסיר תלחכתו נקד מותר. (צט) ספרי עקב פסקא ל"ו, מחילה נבלה ספ"ט, פסחים כ"ד ע"א, נדרים פ"ב, ועיין בגמרא הערה ל"ה. (ק) משנה שבת ק"ד ע"ב. (קא) מוספתא שבת פ"ב, ובגמרא שם כ"ז ע"א. (קב) זה ניתח בהוספתא. (קג) מוספתא ערכין פ"ב ובגמרא שם י"ב ע"ב, התאמר אל הקרי שוב. ולא שם ניתח בהוספתא וכו' מהגמרא. (קד) מיתמר דל' אבדימי דמן חיסה נקדושין ל"ג ע"ב וביבולטמי נכריס פ"ב ה"ג דף ק"ט ע"ג. (קה) קדושין שם. (קי) פסחים דף כ"ב. (קי) נתייחס שבת י"ט ע"א.

[illegible]

מבוא

חיתה חסירה או יתירה, (קצה) כל המצוות נילשות בפשוטין ומשמרין שלא יחמיצו, ואם החמיצו שירה, עובר בלא תעשה, שנאמר כל המצוה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ (ויקרא ב' י"א), וחייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה, ואין לך חביב מכל הקרבנות יותר מן התורה:

נו. (שם י"ג). ילמדנו רבינו מהו לאכול בתג חוץ לסוכה? כך שנו רבותינו (קט"ז ר' אליעזר אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה, וחכמים אומרים אין לדבר קצבה תיך מלילי יו"ט הראשון של תג לבד, (קל) ולמה התירו חכמים להפטר מן הסוכה ביו"ט האחרון, אלא כל שבעת ימי תג היו מתפללים למללים, ויו"ט האחרון מתפללין על תשמים, לכך נפטרין מן הסוכה כדי שיתפללו בלב שלם על תשמים, ואעפ"כ יו"ט האחרון עולה לימות התג:

נז. (סו"ט א'). ילמדנו רבינו כיצד קונמות וגדרים? כך שנו רבותינו (קלא) קונם שאני ישן שאני מדבר שאני מהלך האומר לאשתי קונם שאני משמשך, ה"ו בלא יחל דברו, שבעה שאני ישן, קונם שאני מדבר, שאני מהלך, אסור, (קל"ב) תומר בשבועות מבגדרים, ובגדרים מבשבועות, כיצד קונם סוכה שאני עושה, לולב שאני נוטל, תפלין שאני מצוה, בגדרים אסור להניח ולעשותן, אע"פ שהן מצות, ובשבועות מותר, לפי שאין נשבעין לעבור על המצות:

נח. (שם ב'). ילמדנו רבינו כמה תקיעות תוקעין ערב שבת להבדיל את העם מהמלאכה? כך שנו רבותינו (קל"ג) שלש תקיעות תוקעין להבדיל את העם מהמלאכה, כיצד חזן הכנסת נוטל את התצוצרות ועולה לגג גבוה של עיר ותוקע, (קל"ד) כל מי שהיה רחוק מן העיר נפטר ממלאכתו, וחוזר ובא ותוקע שניה, (קל"ה) הקרובים נכנסים לעיר, שלישיית תוקע והיו כממנין את החמין ומדליקין את הנרות, גמר לתקוע הייתה קריה על גבי כירה היו מניחין אותה בארץ, ואם היה נר ביד אשה היו מניחין אותו בארץ:

נמ. (שם ו'). ילמדנו רבינו כמה מתנות טובות נבראו בעולם? כך שנו רבותינו (קל"ו) שלשה מתנות ברא הקב"ה בעולם חכמה נבונה ועושר, וזה אדם לאחת מהן נטל חמדת כל העולם בו:

מ. (מסעי א'). ילמדנו רבינו מי שנדרף מן הגינים ומן הלסמין מהו שיחלל את השבת? כך שנו רבותינו (קל"ז) מי שהיה נדרף מן הגינים ומן הלסמין מחלל את השבת ומציל את נפשו:

מא. (שם ה'). ילמדנו רבינו עד שלא נכנסו לארץ כיצד היו מברכין על המזון? כך שנו רבותינו (קל"ח) עד שלא נכנסו לארץ היו מברכין ברכה אחת חזן את הכל, משנכנסו היו מברכין על הארץ ועל המזון, כיון שהרבה ירושלים הוסיפו בונה ירושלים, משנקברו דרוניו ביתר הוסיפו המזון והמטיב, השוב שלא הסריתו, והמטיב שניתנו לקבורות, ואין לך חביב מכלם יותר מברכת הארץ בו:

והנה גם בתנחומא הגרפס נמצאים שאלות ותשובות בהלכה, ועולים למספר פ"ב, אמנם חמשה מהם הם תוספת המדרש ממנצובה, וארבעה מהם נובעים מב"י שלנו, וסך שבעה ושלושים הם ממסדר התנחומא הגרפס, ואחשוב פה אחת לאחת: החמשה אשר הוסיף המדרש ממנצובה הם: פקודי אות י', ילמדנו רבינו כמה דברים מחוקנים מפני דרכי שלום, זה הוסיף מב"י מהלמדנו, ונמצא גם במדרש דברים רבה שופטים אות י"ב, ובתנחומא שם בסיום התשובה כתב המדרש ממנצובה „כתובה באלה הדברים". ויקרא אות ב' הוסיף מב"י שלנו אות

(קצה) משנה שם י"ה פ"א. (קט"ז) משנה סוכה כ"ז פ"א. (קל) עיין סוכה כ"ז פ"א שמיני ספק שמיני נחזי כ"פ לא פליגי דלא מברכין, כי פליגי למיחב למ"ד שמיני לזה ולזה מיחב נמי לא ימינן, ופיין פסיקתא פסקא ביום השמיני ובהערה ס"ג שהכתיב דברי רש"י ז"ל נפרסם בגדול מאמר ארוך. (קלא) משנה נדרים י"ד פ"ב ופיין נר"ן שם בבבלי גרסינן שאני נלא יו"ד ובשמינת נרסינן שאני ביו"ד. (קל"ב) משנה נדרים י"ג פ"ב ותוספתא נדרים פ"א. (קל"ג) משנה סוכה כ"ג פ"ב, נפ"ש היו מוסיפין שש, שלש להכניס את הפס ממלאכה ושלש להכניס בין קדש לחול, ופיין בגמרא שבת י"א פ"ב נבדילתא שם. (קל"ד) היינו אותם ששם בשדות כחו שאלמנו נגמלא שם ומקום הראשונה נמנמו הסומדים בשדה ומלמזו ומלמזו וכו'. (קל"ה) כי אין הקדושים נשאלין לנטע עד שיעלו רתוקים ויכנסו כלם בחלח. (קל"ז) נגדפס וגם נכ"י רח"ם ובילקום וימייה רמז רפ"ד לימלא להמנוס וילמדנו רכיו, וגם לימלא כמלות כך שט רמזיט, והיכנסא זו יסרה כי אין זה לשון משנה או כתייבא, ופיין במנחמא שם בהערה ל"ו. (קל"ז) אין זה לשון משנה, אבל עיין במשנה כ"ה דף כ"ג פ"ב הנה להליל מן כוליקא מן הגינים מן הכתר ומן המעלות בני אלו כלנא העיר ויש להם אלפים לכל רוח, ופיין במנחמא שם בהערה נ'. (קל"ח) עיין בהפסוק הפנה כ"ב.

אות ג'. שם בוֹיָקֵרֵא אות ו' הוֹסִיף מִכִּי אות ח'. במדבר אות י"ח הוא מן כ"י אות י"א .
נשא אות כ"ט הוֹסִיף מן פְּסִיקְתָּא רַבְתִּי פֶסְקָא ג' ס' א' וּפְסָקָא ו' ס' א' או מן הִילְמְתִּי תַנְאֵבֵר ,
כי במדרכי שבת פ"ב ס' רס"ו הביא זה בשם הילמדנו ופסיקתא רבתי :

והארבעים מהם אשר הם נובעים מהב"י שלנו הם : נח אות א' ובכ"י שלנו אות א' .
שם אות ו' ובכ"י אות ו' . שם ח' ובכ"י ג' . שם י"ב ובכ"י י"ח . שם ט"ז ובכ"י כ"ב . שם לך א'
בכ"י א' . שם ו' בכ"י ו' . שם י' בכ"י י"ג . שם ט"ז בכ"י ב' . וירא א' בכ"י א' . שם ה' בכ"י ו' .
שם ט' בכ"י י"ד . שם י"ד בכ"י ל"ב . חיי ה' בכ"י מקץ י"א . ויצא ו' בכ"י פנחס אות א' .
וישלח ה' בכ"י י"ב . מקץ ט' בכ"י י"א . מצורע א' בכ"י א' . שם ד' בכ"י י' . שם ה' בכ"י י"ג .
במדבר ט' בכ"י י"ט . שם כ"ג בכ"י י"ח . נשא א' בכ"י א' . שם ח' בכ"י י"ד . שם י"א בכ"י
י"ט . בהעלתך א' בכ"י א' . שם ז' בכ"י י"ב . שם י"א בכ"י ב' . שלח א' בכ"י א' . שם י"ד
בכ"י כ"ז . בלק ט"ז בכ"י כ"ד . שם ט"ז בכ"י כ"ה . פנחס ו' בכ"י א' . שם י"ב בכ"י י"א .
שם ט"ז בכ"י י"ג . ממות א' בכ"י א' . שם ב' בכ"י ב' . שם ה' בכ"י ז' . מסעי א' בכ"י א' .
שם ו' בכ"י ה' :

ושבעה ושלישים שאלות בהלכה הנתרים הם : (בראשית אות ד') ילמדנו רבינו הכונה
בית חדש כיצד צריך לברך ? . (שם אות ח') ילמדנו רבינו המספר לשון הרע מה עונשו ? . (לך ח')
ילמדנו רבינו הכותב כל נכסיו לעבדו מהו שיצא לחירות ? . (וירא ו') ילמדנו רבינו מי שגולדו
לו שני בנים בו . (חיי א') ילמדנו רבינו היה רוכב על חמור והגיע עונת תפלה כיצד יעשה ? .
(חולדות א') ילמדנו רבינו על מה השלמים באים ? . (שם ז') ילמדנו רבינו סומא מהו שיעבוד
לפני התיבה להוציא את הצבור ? כך שנו רבותינו סומא פורס את שמעו ומתרתם אבל אינו
עובר לפני התיבה ואינו קורא בתורה ואינו נושא את כפיו , ר' יהודה אומר כל מי שלא ראה
מאורות מיסיו לא יפורס על שמע בו . (2) . (שם י') ילמדנו רבינו מי שטעם טעם שמן כיצד צריך
לברך ? . (ויצא א') ילמדנו רבינו ההורג את הנפש בשגגה להיכן היה גולה ? . (שם ד') ילמדנו
רבינו מהו שייבד אדם על ריח בשמים של עכו"ם ? . (שם ח') ילמדנו רבינו אם הייתה אשתו
מעוברת מהו שיתפלל יה"ד שתלד אשתי וכו' ? . (שם י') ילמדנו רבינו נר שיש עליו צורת
עכו"ם מהו שידליק ישראל ממנו את הנר ? . (וישלח ח') ילמדנו רבינו בכמה מקומות פנקסו של
אדם נפתחת ? . (שם י') ילמדנו רבינו מי שאינו מניח את העני ללקוט בתוך שדהו מהו עונשו ? .
(וישג ג') ילמדנו רבינו מהו להבדיל על נר של עכו"ם במוצאי שבת ? . (שם ה') ילמדנו רבינו
גדול שבנאמנים אי זה הוא ? . (מקץ א') ילמדנו רבינו הרואה את הגשמים ויורדין בזמן שהבריות
צריכין להן כיצד הוא מברך ? . (שם ד') ילמדנו רבינו אבל עד כמה ימים הוא אסור בעשיית
מלאכה ? . (ויגש א') ילמדנו רבינו איזהו ערב שהוא חייב לשלם ? . (שם ו') ילמדנו רבינו אימתי
מברכין על הנר במוצאי שבת ? . (ויחי ד') ילמדנו רבינו מהו לברך על הנר ועל הבשמים של
מתים ? . (שם ו') ילמדנו רבינו העומר לפני התיבה מהו שיענה אחר הבהנים אמן ? . (וארא א')
ילמדנו רבינו מהו שיקרא אדם את השם באותיותיו ? . (שם ד') ילמדנו רבינו מי שעמד להתפלל
ובא נחש ונשכו מהו שיפסיק ? . (בשלח כ"ד) ילמדנו רבינו מהו ליתן אספלטית על גבי המכה
בשבת ? . (יתרו ח') ילמדנו רבינו החושש בפיו מה לרפאותו בשבת ? (שם י"ד) ילמדנו רבינו
כמה דברים שכן לעוה"ב ? . (שם ט"ז) אם נפלה דליקה בשבת בבית שיש שם ס"ת וספרים
אחרים מהו להצילן מפני הדליקה בשבת ? (עין בכ"י בראשית אות כ"א) . (תרומו א') ילמדנו רבינו
מותר תרומה מה היו עושין בה ? . (תצוה א') קמן לכמה נימול ? (3) . (תשא א') ילמדנו רבינו כמה
תרומות היו תורמין ישראל בכל שנה ? . (שם כ"ג) ילמדנו רבינו עד היכן שיעור לתפלה ? . (שם כ"ה)
ילמדנו רבינו השולח ערובו ביד חרש שוטה וקטן מהו שיהא ערובו ערוב ? . (שם כ"ה) ילמדנו
רבינו

(2) העתקתי כל המעונה למען הרהוט נך דבר חדש שנתקפו בו מן הכ"י והכדנ"ל (בש"מ המדעות ס'י
ל"ט) על דעת רבתי ירוחם עסק דקומא חזיט טובך לפני המינה , עיין בכ"י ח"א ס'י ל"ג שכתב שם וזכרתי ירוחם
כחז שחזיט טובך לפני המינה , נראה שהיה תפרס מתני' פורס על שמע דוקא חזן , אבל הרמב"ם כתב בפ' ח'
מהל' תפלה סקומא פורס על שמע ונטעם שליו לזכר , נראה דמפרש דה"ס דזיכר לפני המינה , ופורס על שמע
לאעריכא ליה לאזקין מדל' יהודה עכ"ל , וכן פסקו הרא"ם והערו . ובכדנ"ל יוסף ח"א ס'י ל"ג חזיט ו' כתב
פיין בחשבות הכדנ"ל שכתב שלא תאז חזר לבניו ירוחם ט"כ . אמנם ברור שרבינו ירוחם שאז לכדנ"ל מדגני
המחנומה הכ"ל שסיה לו ג' מתנה , סומא פורס על שמע ומתנהס אלל אינו יורד לפני המינה וכו' . וע"ע בחשבות
הגאונים שברי תשובה סימן רמ"ה תשובה לכך נעמונל גאון ז"ל שכתב תאזר פניס מותר לילך לפני המינה והאז ג"כ
נגד המחנומה . (3) פ"ש נמן יוסף .

רבינו הקורא בתורה עד כמה חייב לקרות? (שם ל"ג) ילמדנו רבינו הכותב שתי אותיות בהעלף אחד בשבת מהו שהוא חייב? (וחקלא א') ילמדנו רבינו עד כמה חייב אדם המספיל בכלאים? (שמיני ז') ילמדנו רבינו כמה בהמות מהורות יש בעולם? ובכ"ו ב' מאקספארד מצאתי בריש פ' פקודי עוד שאלה בהלכה ומתחלת ילמדנו רבינו כמה דברים אדם אוכל פירותיהם בעוה"ב: והק' קיימת לעוה"ב? כך שנו רבותינו אלו דברים שאדם אוכל וכו' :

גם במדרש במדבר רבה נמצאים שאלות בהלכה. ודע כי מן בהעלתך פס"ו עד סוף הספר כל המדרש נעתק מן התנחומא מהקובץ אשר כעת לפנינו בדפוס כלשונו ממש, ויען כי התנחומא הגדפס מן במדבר שוה אל הב"י שלנו, לכן תמצא כי גם השאלות בהלכה נמצאים ג"כ בל"ג לפנינו בכ"י, ובמקום "ילמדנו רבינו" הציג המסדר הזה "הלכה". ומספר השאלות הם אחת עשרה (4) ואלה הם: (בהעלתך פס"ו אות י"א) הלכה כמה נימין היו בכנור שהלויים מנגנים? נמצא בכ"י אות י"ב ובגדפס אות ז': (שם שם אות י"ז) הלכה בתוך כמה אמות חייב אדם לעמוד בפני הוקן? בכ"י י"ט ובגדפס י"א: (שלה פס"ו אות א') הלכה מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים? הוא בכ"י ובגדפס אות א': (שם פ"ז אות א') הלכה כמה דברים חייב אדם לעשות לבנו? בכ"י אות כ"ו ובגדפס י"ד: (בלק פ"ב אות כ"א) הלכה מי שאכל ולא נטל ידיו מה יהא חייב? בכ"י כ"ד ובגדפס ט"ו: (שם אות כ"ב) הלכה בזכות כמה דברים נגאלו ישראל ממצרים? הוא בכ"י אות כ"ה ובגדפס ט"ז: (שם אות כ"ז) הלכה תנוק שיש בידו אבן בשבת מהו למלטלו? הוא בכ"י בהושעא אות ז': (פגס פכ"א אות א') הלכה אם ראה הרבה אוכלוסין של בני אדם. הוא בכ"י אות א' ובגדפס אות י': (מסות פכ"ב אות ז') הלכה ג' מתנות נברא בעולם. הוא בכ"י אות ז' ובגדפס אות ה', (ושם מתחיל ילמדנו רבינו כמה מתנות נבראו בעולם? כך שנו רבותינו שלשה מתנות כו', והמסדר את המדרש במ"ד קצר בלשונו: (פסעי פכ"ג אות א') הלכה מי שהיה נדרף מן הגוים או מן הלסטים מהו שיתלל את השבת? בכ"י ובגדפס אות א': (שם שם אות ז') הלכה עד שלא נכנסו לארץ כיצד היו מברכין על המון? כ"י אות ה' ובגדפס אות ו' :

גם במדרש דברים רבה נמצאו שאלות בהלכה, ומספרם כ"ז, ובמקום ילמדנו רבינו הציג המסדר שם "הלכה", ואחר מלת הלכה מתחיל "אדם מישראל". ואלה המקומות ההם: (דברים פ"א אות א') הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכתוב ס"ת בכל לשון. (שם אות י') הלכה אדם מישראל שנתמנה תבס או דיין על הצבור מהו שיהא מותר לו לדון לעצמו. (שם שם אות ט"ז) הלכה אדם מישראל שהוא זהיר בכיבוד אב ואם מהו שכרו? (שם שם אות כ"א) הלכה אדם מישראל שהיה מהלך בדרך ע"ש וחשכה לו והיו בידיו מעות או דבר אחר היאך צריך לעשות. (ואתהנן פ"ב אות א') הלכה אדם מישראל שהיה עומד ומתפלל מהו שיהא מותר לו להתפלל בקול גדול. (שם אות י') הלכה אדם מישראל שהיה קורא ושמע מהו שיהא לו מותר להמתין אחר ק"ש ואח"כ יתפלל. (שם אות י"ח) הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו להקיף פאת ראשו. (שם שם אות כ"ה) הלכה על כמה דברים נצטווה אדם הראשון. (שם שם אות ל"א) הלכה אדם מישראל שקרא ק"ש ולא דקק באותיותיה מהו שיצא ידי חובתו. (עקב פ"ג אות א') הלכה אדם מישראל שיש לו מגורה שעשויה פרקים פרקים מהו למלטלה בשבת? (שם שם אות ח') הלכה אדם מישראל ששותה מים לצמאן ואמר ברוך שהכל נהיה בדבריו. (שם שם אות י"ב) הלכה אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קידושין. (ראה פ"ד אות א') הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לקרוא התוכחות בקריות הרבה. (שם שם אות ו') הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכסות דם שחיטה ביו"ט. (שופטים פ"ה אות א') הלכה קרובו של אדם מהו שיהא מותר לו לישב בדינו. (שם שם אות ח') הלכה מלך ישראל שהיה לו עסק מהו שיהא מותר לו לדון לפני ב"ד. (שם שם אות י"ב) הלכה אלו הן דברים

(4) בכ"י ובגדפס במדבר נמצאים עוד עשר שאלות בהלכה אשר לא הניחם, נפל במ"ד ואלה הם: כ' נמדבר ב' שאלות (הראשונה בכ"י ובגדפס אות ט', השניה בכ"י אות כ"ח ובגדפס אות כ"ג). כפ' נשא ב' שאלות (הראשונה בכ"י ובגדפס אות ח', השניה בכ"י אות י"ד ובגדפס אות ח', והשלישית בכ"י אות י"ט ובגדפס אות י"א). כפ' בעתלך שאלה אחת (ויטל בכ"י ובגדפס אות ח', והשנייה הזו קצר בלשונו ומתחיל לזו מולאן בהכנה מקומות אלו הקב"ה על חננות, והשנייה במתחילת יראה כי הטיק חסר מן הספר, וכוננו סתם על השאלה בהלכה הנמצאת שמה). כפ' פתח ב' שאלות (הראשונה בכ"י אות י"א ובגדפס אות י"ב, השניה בכ"י אות י"ג ובגדפס אות ט"ז). ונפ' תנזן שאלה אחת (בכ"י ובגדפס אות ב').

כא

מבוא

דברים שאמרו מפני דרכי שלום (5). (הנא מ"ו אות א') הלכה תתקן שנגד כשהוא מהול מה שיהא מותר למול אותו (6). (שם אות ח') הלכה אדם שיש בו נגע והיה הכהן קרובו מהו שיהא מותר לו לראותו. (תבא מ"ו אות א') הלכה אדם מישראל שהיה עובר לפני התיבה מהו שיהא מותר לו לענות אמן אחר הבהנים. (שם אות ח') הלכה אדם מישראל שעמד לקרות בתורה מהו שיהא מותר לו לקרות פתוח מצ' פסוקים. (נצבים מ"ח אות א') הלכה אדם מישראל שלא התפלל תפלת השחר או תפלת מוסף או תפלת המנחה בו' כיצד הוא צריך לעשות. (שם אות ב') הלכה אדם מישראל שעומד לקרות בתורה כיצד מברך. (וילך מ"ט אות א') הלכה אדם מישראל שמתו מוטל לפניו מהו שיהא מותר לו להתפלל. (האזינו מ"י אות א') הלכה אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת. (ברכה מ"א אות א') הלכה אדם מישראל שעבר לפני התיבה ופסעה כיצד הוא צריך לעשות. (שם אות ו') הלכה אדם מישראל שעלה לקרות בתורה אין מותר לו לקרות עד שלא יברך. והנה עולה ס"ה במספר ז"ך, וחמשה מהם כבר נמצאים, כמו שתראה (שופטים אות י"ב) הלכה אלו הן הדברים, נמצא בתנחומא הנדפס פקודי אות י' שהוסיף שם המדפיס מהלמדנו, או אולי לקח מן רב"ר. (תבא אות א') שהיה עובר לפני התיבה הוא בנדפס ויחי אות ו'. (שם אות ח') שעמד לקרות בתורה הוא בנדפס תצא אות כ"ח. (האזינו אות א') החושש באזנו. הוא בנדפס יתרו אות ח'. (ברכה אות א') העובר לפני התיבה ופסעה, הוא מב"י שלנו ונמצא גם בנדפס אות ב' שהוסיף שם המדפיס ממנוסבה, ואולי כל השאלות ההם היו נמצאים בילמדנו:

גם בפסיקתא רבתי נמצאים שאלות בהלכה המתחילים ילמדנו רבינו. והם ל"א במספר, ומהם נמצאים ב' שאלות בר' פסקות הנוספים שמה אשר שלתנים לידירי הרב הצורל מדר' פרידמאן נ"י ליתן להם מקום ברבתי, ובתוך השאלות האלה נמצאים ד' שאלות בהלכה אשר מקורן בתנחומא כ"י, והם בפסקא ה' פסקא ל"ג פסקא ל"ח פסקא י"ב. ועתה אסדר כל השאלות אנה נמצאים שמה: (פסקא א') ילמדנו רבינו אדם מישראל שבירך על המזון בר"ח ושבת ולא הזכיר של ר"ח כיצד הוא צריך לעשות. (פסקא ב') ילמדנו רבינו נר של חנוכה מאימתי הוא מצותו. (פסקא ג') ילמדנו רבינו נר של חנוכה שהותר שמן מהו צריך לעשות לו. (פסקא ד') ילמדנו רבינו ר"ח שחל להיות בחנוכה הואיל שאין תפלה המוספין בחנוכה מי שהוא מתפלל תפלה המוספין מהו שיהא צריך להזכיר של חנוכה. (פסקא ה') ילמדנו רבינו מהו שיהא המתרגם קורא בתורה מהו שיתרגם ויסתכל בכתב (הוא נמצא בתנחומא כ"י לך אות ו'). (פסקא ו') ילמדנו רבינו נר של חנוכה שהותר שמן מהו צריך לעשות לו (היא היא השאלה בפסקא ג'). (פסקא ז') ילמדנו רבינו העולה למזבח להיכן הוא הופך פניו. (פסקא ח') ילמדנו רבינו מהו שידליק אדם נר שישתמש בו מן הנר של חנוכה. (פסקא ט') אדם מישראל מהו שיהא רשאי לברך על הכוס כשהוא מודה. (פסקא י') ילמדנו רבינו כמה פעמים בשנה תורמין את הלשכה, (נמצא בנדפס ריש כי תשא). (פסקא י"א) ילמדנו רבינו מאימתי משמיעין על השקלים. (פסקא י"ב) ילמדנו רבינו העובר בין הקברות כיצד הוא חייב לברך. (פסקא י"ג) ילמדנו רבינו מהו שיהא אדם צריך לברך בשעה שהוא קורא מגלת אסתר. (פסקא י"ד) ילמדנו רבינו פרה אדומה כשהיתה נעשית אם היה מותר לישראל ליקח מן הגוי. (שם שם) ילמדנו רבינו קודם לכמה ימים היו מפרישין כהן הזשורף אותה מביתו ללשכה שעל פני הכירה. (פסקא י"ט) ילמדנו רבינו השולח יד בפקדונו של חבירו כיצד הוא נגבה. (פסקא כ"ה) ילמדנו רבינו מהו לשלשל קופה שיש בה מעשר בשבת. (פסקא כ"ט) ילמדנו רבינו הבהנים מהו שיהא מותר להם לשבול לתרומתם בתשעה באב. (פסקא ל"א) ילמדנו רבינו כיון שיצא מ"ב מהו שיהא מותר בכל. (פסקא ל"ג) ילמדנו רבינו המתפלל להיכן הוא צריך לכיון את לבו (הוא בתנחומא כ"י וישלח אות כ"א). (פסקא ל"ח) ילמדנו רבינו אם היתה קטטה בין אדם לחבירו כיצד מתכפר לו ביו"כ (הוא מתנחומא כ"י וירא אות ל'). (פסקא ל"ט) ילמדנו רבינו שופר שניקב וסתמו מהו שיהא כשר לתקוע בו. (פסקא מ') ילמדנו רבינו כמה ברכות צריך אדם להתפלל בר"ה. (פסקא מ"א) ילמדנו רבינו ב"ד שלא קידשו החודש בעיו"ט בעדים מהו אם נתקדש. (פסקא מ"ב) ילמדנו רבינו איזה היא ההנזייה שאמרו שלא יונה אדם לחבירו (נמצא בתנחומא כ"י וירא אות ל"ב). (פסקא מ"ג) ילמדנו רבינו

5) במדרש שם יש לתקן וכו' הלכה כמה דברים ממקובלים מפני דרכי שלום, כמו שנתחבא לנכון במתחמת פקודי אות י' בהוסף שם המדפיס ממנוסבה:
6) הלשון מתנומם קלף והכוונה אם מותר למולו בשבת, ופיין ב"ר סוף פת"י:

מבוא

רבינו עד כמה ימים מברכים על החודש. (פסקא מ"ד) ילמדנו רבינו מי שהוא חוטא לוטר שתתכפר לו ע"י תשובה מהו. (פסקא מ"ה) ילמדנו רבינו מי שהוא רואה קרי ביו"ב מהו שירחץ כדרכו ביו"ב. (פסקא מ"ז) ילמדנו רבינו אי זו גרולה מזו התפלה או התשובה. (בהוספה א') ילמדנו רבינו גוי שהביא קרבן מהו לקבל ממנו. (הוספה ג') ילמדנו רבינו תפלת הערב עד כמה היא:

גם בפסיקתא דרב כהנא בנוסחא אחרת מפסקא ביום השמיני עצרת (קצ"ד ע"ב) ע"פ כ"י אקספארד נמצא שאלה בהלכה ומתחלת הלכה אדם מישראל מהו שיהא לו מותר לאכול בסוכתו ביום השמיני, והתשובה כך שנו חכמים בו, וע"ש בהערה ב' בפסקא ל' שהעירותי שהמעתיק מכ"י אקספארד מצא הנוסחא הזאת בילמדנו הנאבד או בפסיקתא רבתי, ולפנינו חסר ברבתי פסקא דשמיני עצרת, והמסדר הזה מנוסחא הזאת המתחלת הלכה, בחר לו דרך בעל מאסף מדרש דברים רבה. וגם בילקוט פנחס רמז תשפ"ב הביא הנוסחא הזאת בשם הפסיקתא כאשר היא בכ"י אקספארד. ובמבוא לפסיקתא דרב כהנא אות י"א הבאתי כי בכ"י כרמלי בפסקא כ"ט בוזאת הברכה נמצאים עוד שתי פעמים ילמדנו רבינו והם בתחלת הפסקא ילמדנו רבינו העובר לפני התיבה וטעה כיצד צריך לעשות? כך שנו רבותינו בו' ואח"כ עוד ילמדנו רבינו מי שעלה לקרות בתורה מותר לו לקרות עד שלא יברך או לא? כך שנו רבותינו בו'. וברור שהמעתיק הוסיף את השאלות בהלכה ממדרש דברים רבה כי נמצאו שם השאלה הראשונה בראש וזאת הברכה והשניה באמצע שם. רק במקום הלכה אדם מישראל המצוי במדרש שם הציג מלות "ילמדנו רבינו":

והנה היה בדעתי להעיר ג"כ על כל השאלות והתשובות בהלכות הנמצאים בתנחומא הנדפס ובמדרש דב"ר ובפסיקתא רבתי אנה הם נמצאים במשנה או בברייתא או בנמרא ולבאר דבריהם כאשר עשיתי בשאלות ותשובות בהלכה של כ"י שלנו, אולם ראיתי כי יתרחב המאמר יותר מדי, בפרט כי מגמתי רק להעיר ולבאר דברי התנחומא כ"י שלנו, כי זה עיקר מלאכתי כעת; לכן אמרתי לקצר ולהביא לפני הקוראים רק השאלות בסתם למען תהייה כלם יחד באסיפה אחת יתלכרו ולא יתפרדו:

ז) שמות התנאים והאמוראים המביאים בתנחומא כ"י ע"פ סדר אלפא ביתא.

ראיתי לתת לפני הקוראים שמות התנאים והאמוראים המובאים בתנחומא שלנו ע"פ סדר א"ב, מה שאמרו בשם עצמם, ומה שאמרו בשם אחרים, רבותיהם או חבריהם, וגם מה שאמרו אחרים בשמם, ובכלם ציינתי הפרשה מהתנחומא ובאיוה אות נמצא, כדי שימצא הקורא בנקל מאמרו בגוף התנחומא, ועל כלם רשמתי הערות קצרות אנה נמצא מוכר בירושלמי בבלי ומדרשים, ולפעמים העירותי גם על זמנם ומקומם, ומי היו רבותיהם וחבריהם ותלמידיהם, ועוד איוה דברים מועילים הנוגעים לענין זה, ואחשוב כי יצמח מהו איוה תועלת לדעת היסב כל מאמר ומאמר מכל אחד מהם המפורזים במקומות שונות, וכתבתי בתכלית הקיצור, כי אין פה המקום להאריך הרבה בענינים האלה, כי לזה נדרש ספר שלם, וכבר ערך בסוב מעם ודעת ידידי הרב החוקר הגדול מהר"ן ד"ר גרעטץ נ"י חלק מיוחד בספריו קורות היהודים והוא ח"ד לדבר באריכות אודותם, ידרשם הקורא בשם וימצא מבוקשו.

אות א'.

אבא. ר' נחום הלבלר בשם ר' מייאשא, שקיבל מאבא, שקיבל מן הזוגות, שקבלו מן הזקנים, הלכה למשה מסיני. במדרש כ"ו (א).
ר' אבא. במות ט', תצא ב'. ר' ברכיה בשמו, קרושים ד'. בשם ר' יוחנן דבית גוברין, תולדות כ"ג. הוא ור' הונא בשם רב, ראה ט"ו (ב).
ר' אבא האדמוני. ר' ברכיה בשמו, בראשית ו' (ג).

י

(א) וכן מובא במשנה פאה פ"ב מ"ו, והיה נדון האחרון של בית שני, וקיבל מן הזוגות. (ב) יש כמה ר' אבא ואין להכניס מי הוא, ובספ"ד ערך ר' אבא נזכר כמה כי חסר ר' אבא הוא ר' אבא נזכר ממל, והוא מן היוחסין אף שאינו מזכירו בשמו, כי כן יסד בעל ספ"ד כל ערכיו על היוחסין, אבל בספ"ד לעומת שם ונמ' ר' אבא מזכיר שם ר' אבא חסר הוא ר"א נזכר ממל, וכן עיקר. (ג) לדעתי הוא אחד עם ר' אבא סמוך סמוך